

УДК 2-335 : 001.8 (477)

Науково-теоретичний альманах «Грані»
Scientific-theoretical almanac «Grani»

«Grani». 2016. 138(10), 93-100.

doi:10.15421/1716127

www.grani.org.uaУкраїнські мислителі про філософсько-релігійні ідеї одкровення, преображення:
методологічні засадиЗ.І. Тіменик¹

Виявлено взаємозв'язок між ідеєю одкровення та преображення. Підставою для цього є реальний вплив «релігійної логіки». Встановлено, що для повновартісного вияву таких філософсько-релігійних ідей вирішальне значення має «темпоритміка». Вона наскрізно здатна єднати названі ідеї з (між)релігійними комунікаціями і міждисциплінарним простором. Унаслідок комплексу зв'язків утворюється «каскад» процесів. Це є свідченням взаємної обумовленості аналізу, елементів синтезу, гармонії, симфонії. З'ясовано недостатню кількість наявних термінів для розкриття обміркованих ідей. У дослідницький процес запропоновано ввести такі поняття, як «міжрелігійна свідомість», «одкровеннознавство» і заново – «релігійну логіку». Виявлено дотичні, сегментні зв'язки з однойменними ідеями у християнському богослов'ї. Оцінено вплив спадщини українських мислителів (40-х років XIX ст. – 60-х рр. XX ст.) на розвиток методологічних засад філософсько-релігійних ідей. Охарактеризовано також єдність неоднозначних, різновимірних процесів у методологічному утвердженні обміркованих ідей.

Ключові слова: міжрелігійна свідомість; одкровеннознавство; релігійна логікаUkrainian thinkers on philosophical and religious ideas of revelation and transfiguration:
methodological principlesZ.I. Timenyk²

The article has been based on legacy of Ukrainian thinkers of 1840s-1960s. The author has highlighted how the discussed ideas function in close proximity to analogous ideas. For instance, the idea of God has been reviewed from the viewpoint of human and world structure, with the idea of interaction between good-evil, light-darkness. While interpreting the topic of the article, the reasonable interdependence of principles, ratios and other constructs has been justified by researcher. A complex of such processes creates a so-called "cascade" in which elements of (inter)religious communications and multidisciplinary space become a reality through harmonized temporhythmics from various dimensions. At the same time, essential features of the revelation of nature and God on the borderline of paganism and Christianity have been distinguished in a systemic manner. Under the above-mentioned circumstances, "religious logics" demonstrates its possibilities. It is indispensable during the analysis of given ideas. When we think about the regularity of stage-by-stage transformation of the very concepts "revelation", "transfiguration" comes to the said borderline. Big attention has been paid by the researcher to manifestations of partiality or wholeness of these notions from the standpoint of their harmony. Real functioning of "religious logics" gave ground to the introduction of such new notions as "inter-religious consciousness", "revelation studies". Not only their expediency have been justified. They are also used directly to elicit philosophical and religious ideas. One of the arguments in favor of these ideas is the necessity to expand terminological lexis, which is insufficient in modern studies. The introduction of new terms with the terms which were had not been used for a long time, has been combined by the author. This is, namely, the aforementioned "religious logics" as well as "divine dialectics". Due to this combination a kind of symphony of interdependent notions has been formed: they come to function interchangeably with different rate and intensity in (inter)religious communications and interdisciplinary space, proving the existence of "divine dialectics" through their manifestations. From the standpoint of philosophical concept of historical memory, time manifestations on paganism and Christianity as two faith-recognizing systems in Ukraine assert themselves. The prospects for further development of the topic within the context of contemporary spiritual being have been justified by the author at the end of the article.

Keywords: inter-religious consciousness, religious logics, revelation studies

¹ Кандидат філософських наук, доцент; Національний університет «Львівська політехніка», 79000, Львів, вул. Степана Бандери, 12

² PhD in philosophy, associate professor; Lviv polytechnic national university, 12, Stepan Bander Str., Lviv, 79000, Ukraine

³ Кандидат философских наук, доцент; Национальный университет «Львовская политехника», 79000, Львов, ул. Степана Бандеры, 12

E-mail: consystoria@ukr.net

Українські мислителі о філософсько-релігійних ідеях відкриття, преображення: методологічні основиЗ.И. Тименик³

Обнаружено взаимосвязь между идеей откровения и преображения. Основанием для этого есть реальное влияние «религиозной логики». Установлено, что для полноценного проявления этих философско-религиозных идей исключительное значение имеет «темпоритмика». Она насквозь способна соединять названные идеи с (между) религиозными коммуникациями и междисциплинарным пространством. В результате комплекса связей образуется «каскад» процессов. Это есть свидетельство взаимной обусловленности анализа, элементов синтеза, гармонии, симфонии. Выявлено недостаточное количество имеющихся терминов для раскрытия обсуждаемых идей. Предложено ввести в исследовательский процесс такие понятия, как «междурелигиозное сознание», «откровеноведение» и заново – «религиозную логику». Обнаружено касательные, сегментные связи с одноименными идеями в христианском богословии. Оценено влияние наследия украинских мыслителей (40-х годов XIX ст. – 60-х годов XX ст.) на развитие методологических оснований философско-религиозных идей. Охарактеризовано также единство неоднозначных, разноразмерных процессов в методологическом утверждении обсуждаемых идей.

Ключевые слова: междурелигиозное сознание; откровеноведение; религиозная логика

Peer-reviewed, approved and placed: 12.10.2016.

Постановка проблеми. До кінця невизначена структурованість філософії релігії ускладнює методологічне осмислення запропонованих для аналізу ідей. Неусталеним залишається термінологічний інструментарій, а недостатність потрібних для вжитку понять спонукає до їх ситуативного творення (зокрема, стосовно «откровенознавства», «міжрелігійної свідомості»). Для дослідницького процесу є також сенс поновити ті терміносполуки, які вже функціонували більш як сто років тому, але які майже відсутні у сучасних публікаціях (це, зокрема, «божественна діалектика» [див.: 1, с. 315] і «релігійна логіка» [див.: 4, с. 604] тощо. Сама ж маловивченість обміркованих ідей уповільнює утвердження історичної пам'яті у просторі (між)релігійних комунікацій¹. Виниклий стан певною мірою дистанціює нас від усебічнішого осмислення язичницько-християнських взаємобумовленостей – однієї із важливих передумов, щоб поглиблювати соборну свідомість українців як етнонації.

Аналіз досліджень і публікацій. Критичних матеріалів останніх років, що стосувалися б висвітлення даної статті, наразі не виявлено. Однак тією чи іншою мірою наявною стає дотичність до запропонованої теми. Зокрема, «коли [...] визнати національну диференціацію культур» [15, с. 11], то є підстава на теоретичному рівні твердити про самоідентифікацію обміркованих ідей на язичницько-християнському суміжжі (особливо, коли мовити про закономірності внутрішньоструктурних станів пра- і сучасного українського духовнокультурного простору). Розмірковуючи про стан розуміння духовної культури, І. Лисий стверджує доконечність вироблення «власної системи цінностей і постановки нових цілей» [16, с. 62]. Мовиться про тезу, яка своїм контекстом стає прийнятною для методологічних осмислень зазначених тут ідей. Щодо К. Вергелеса, то, розмірковуючи про спадщину С. Булгакова й В. Зінківського, не виявлено наміру автора безпосередньо розкривати прояви віри у руслі Одкровення. Вергелес обмежився лише загальним твердженням про такі зацікавлення названих дослідників [див.: 7, с. 255]. Тоді як О. Бо-

гомалець з непроявною опосередкованістю розкриває специфіку язичницького одкровення природи стосовно Одкровення (християнського) Бога через одну із висновкових тез про таку ситуацію, коли «кількість персоніфікованих духів предків [...] на час християнізації уже трансформувались в окремих богів» [3, с. 254].

Мета дослідження – розкрити особливості вияву філософсько-релігійних ідей одкровення, преображення у їхніх взаємозв'язках та взаємообумовленостях крізь контекст міждисциплінарного простору і (між)релігійних комунікацій на підставі спадщини українських мислителів (40-х рр. XIX ст.– 60-х рр. XX ст.). Для осмислення названого потрібно використати комплекс методів, принципів, відношень з увагою до їх системної взаємообумовленості.

Виклад основного матеріалу. Ідеї одкровення, преображення набувають специфічного статусу, коли розмірковуючи про істину й повноту (між)релігійних комунікацій або ж коли об'єктом є взаємодія добра-зла, світла-темряви. Названий статус корелюється також із роздумами про Бога з погляду системи Його найменш чи з погляду простору людини, світобудови. Тобто, коли названі поняття, формулюючи однойменні ідеї, здатні водночас ситуативно, періодично взаємообумовлюватися. Через неоднозначну, різномірну, багатоступеневу темпоритміку принципів, відношень та інших конструктів виникає комплекс процесів; їх взаємодія своєю чергою уконкретизовується через супровідність, дотичність, сегментацію.

В результаті з названого комплексу формується «каскад» темпоритмік². Про їх існування непроявно стверджував свого часу Василь Зінківський. Малась на увазі ситуація, коли у людини є намагання пізнати Божество із супровідним проявом того, як урештє себе «таємниця внутрішнього росту, ритм коливань». [11, с. 98]. Мовилось про такий духовний ріст, який через названий ритм здатен виражати внутрішні стани одкровення. Визнано, отже, не тільки об'єктивність, а й саму специфіку виниклого «каскаду», що у процесі формування й вираження набуває здатності мати свою «свою логіку», котра, одна-

че, «не піддається ніякій регуляції» [11, с. 98]. Тому темпоритмічні стани, під час яких виявляють себе елементи обміркованих ідей, не можуть набувати одностанно логічної злагоди через свою смислову неадекватність, а то й – очевидну функціональну неоднороззначність (коли мати на увазі діяння зла-темряви на противагу добра-світлу). Але парадоксальність ситуації полягає в тім, що темпоритміка таємниці такого росту ситуативно корелюється із темпоритмікою «таємниці зла в людині – у цій його глибокій зв'язаності з добром» [12, с. 26].

Тобто мовиться про таємницю, котра все ж своїм темпоритмічним вираженням щоразу заново переінакшує життєві реалії задля їх нового усталення. Через що взаємозумовленість під час формування виниклої релігійної системи закономірно поєднується із розумінням досвіду – як одного із духовних концентратів. Маються на увазі обставини, коли на шляху до пізнання (а відтак і одкровення) Того, Хто Найвищий, спонтанно, в одночасі, з'являється спонукання потреба у названій зв'язаності осмислювати і добро, і зло. Названий концентрат має потенційну здатність уконтекстовуватись у міждисциплінарний простір. Адже релігія «засновується на одкровенні трансцендентного, на переживаннях Божеств. Таке переживання <...> існує <...> в своїй конкретиці як життєве сприйняття, [як] досвід. Вираженням такого досвіду є догмати. Одкровення ж філософії є для неї лишень теми і проблеми» [5, с. 756–757].

Аналітико-синтетичні виміри трансцендентно-іманентного у контексті відношення «Бог-людина-Бог» зосереджуються тут на темпоритміці конструкту «заснування-переживання-сприйняття-вираження» – такого конструкту, елементи якого виникають, формуються і усталюються за умови передусім урального вияву історико-духовної пам'яті, філософської концепції часу і комплексу психофізичних виявів. Тобто мовиться про такі стани, які, взаємопоєднуючись, безпосередньо спроможні формувати обмірковані ідеї. А до кінця непізнане одкровення у філософії смислово зміщено у сферу тем і проблем, непроявно трансформуючись і в його філософсько-релігійний сенс.

Отоже, елементи міждисциплінарного простору і (між)релігійних комунікацій, перебуваючи у взаємозумовлених контактах, здатні забезпечувати такий комплекс процесів, які сприяють поперемінним осмисленням виниклих (видо)змін «Одкровення». Тому на шляху до сприйняття Бога аналітико-синтетичні виміри уральноюються вже на етапі творення відповідної віровизначної системи. «Релігія, – стверджував С. Булгаков, – засновується не на туманному і невизначеному відчутті Божества взагалі чи трансцендентного світу взагалі, до чого зводить її, з одного боку, адогматична містика і Gefühlstheologie³, а з другого – раціоналістичне просвітительство – [...] [засновується релігія] на деякій цілком визначеній знанні цього світу, [на] самоодкровенні Божества. Усяка релігія [–] догматична, вона встановлює відношення не до Божества взагалі, а до [такого] визначеного Бога, Який має своє «імення»» [4, с. 650].

Усталюється тут комплекс різногалузових станів і дій, які мають свою логіку розвитку на підставі поетапного взаємообумовленого формування і які можуть вносити відповідну злагодженість (цього разу – у межах виниклого конструкта «заснування-знання-зведення-визначення-встановлення»). Певна парадоксальність, однак, полягає в тім, що у простір одкровення дотично або супровідно закономірно уральноюються добро-зло, світло-темрява – як елементи однойменної ідеї, без яких процес відчуття й пізнання Того, Хто Найвищий, мав би сутнісну неповноту.

І тому доречним стає застереження Зінківського про реальні можливості філософії (які тут сегментно накладаються зі здатністю філософії релігії) у його розмислі стверджувалось: якщо перша названа галузь знання «відривається від Одкровення, [то] не може піти далі від збирання часткових істин для з'ясування діалектичної пов'язаності тих чи тих ідей» [13, с. 17]. В одночасі супровідно усталюється комплекс процесів про те, що «<...> відділяти розум від віри, філософію від богослов'я – означає обмежувати світло Одкровення тільки тією сферою духу, котра спрямована до Бога» [13, с. 14]. Тому темпоритміка конкретної галузі знання, трансформуючись у процес пізнання Бога, під час утвердження обміркованих ідей набуває своєї органічності лишень за названих ситуацій. Відтак сприймати одкровення – означає передусім утверджувати цілісність світу, яким би суперечливим такий світ не був.

Проглядається і думка про «сфери ідей» на підставі «сфер творчості» [13, с. 14], унаслідок чого уральноюються два поняття: богоявлення і богоодкровення, – у міжрелігійному (а не лишень – християнському) тлумаченні. Тобто коли розмірковувати про Божество – як Сутність – і водночас про конкретну інтерпретацію названих понять у просторі віровизначань [див.: 4, с. 729; 6, с. 339]. За виниклих обставин утверджується відношення «психофізичне-гносеологічне-одкровення» (його є підстави осмислювати в одночасі через два принципи – поступовості-послідовності й цілісності). Стосовно багатовиражальності останнього елемента цього відношення, то Бердяєв запропонував для його усталення реальну поетапність (коли сприймати язичництво як необхідний ступінь у виявах світового одкровення) [див.: 1, с. 324]. В результаті ситуативно виникає відношення «одкровення Наймогутнішого-справжність виявів Наймогутнішого»: «У язичництві було справжнє одкровення Божества, але розгорталася тільки безконечна Божественна міць; смисл залишався закритим. <...> Тільки грецькі філософи почали прозирати Логос» [див.: 1, с. 323].

Дослідник намагається з'ясувати таємницю внутрішньо-структурних процесів самого одкровення з погляду того, якими насправді є темпоритмічні вияви його сутності у (між)релігійних комунікаціях. Непроявно прочитується думка: за структурою одкровення не може бути однотипним явищем, бо у (між)релігійних комунікаціях цілісно єднає у собі два згармонізовані, хоча й неоднозначні, світи – Божий та людський. Тому за логікою процесів виявлялась пара-

доксальна ситуація: язичницьке одкровення – справжнє, але водночас прикметне своєю частковістю, а тому й темпоритміка справжності є узалеженою від темпоритміки частковості.

У такі розмисли уконтекстовуються сентенція Булгакова: «Міфів притаманна вся та [ж] об'єктивність або кафолічність, котра взагалі властива одкровенню: він і виражає зміст одкровення або, інакше кажучи, одкровення трансцендентного вищого світу стається безпосередньо у світі, якщо є письменна, котрі вписують цей світ в іманентну свідомість» [5, с. 728–729]. Утверджуються два взаємопоєднані відношення: «об'єктивність світу–вселенськість–космізм», а також «одкровення трансцендентального–свідомість іманентного».

Автор сентенції, осмислюючи трансцендентно-іманентне, використовує функціональні можливості «письмен» – своєрідного символу для відтворення інформаційної повноти духовного довкілля на шляху до сприйняття Бога. Мається на увазі символ, що здатен вписати світ, сконцентрувавши в собі найсутніше у процесі людського усвідомлення довколишнього. Відтак непрямо усталюється думка про органічну антропологізацію ситуативно виниклих процесів, коли настає взаємообумовлене вираження зблокованих станів під час уреальнення міфу-одкровення. Помітним у Булгакова є також намір з'ясувати ймовірний орієнтир функціональної спільності між власне міфом і власне одкровенням. Передусім, коли мовити про особливості їхнього внутрішньоструктурного простору й щодо самої смислової сегментації серед обставин супровідного буття.

Відтак виявлено спробу певною мірою типологізувати хоч якісь відносини між міфом та одкровенням. Зокрема, коли у перспективі засади міфології і засади обміркованих ідей у ситуативних контактах здатні формувати поняття, внаслідок чого є підстави твердити про можливе структурування одкровенознавства⁴ – поняття, що потенційно здатне утвердитись у статусі нової галузі знання. Отже, органічна взаємообумовленість міфу й одкровення не суперечить об'єктивній автономності людського духу, хоч сама по собі її наявність уможливорює розрізняти й сам обміркований термін і трансформовані від нього похідні поняття з міждисциплінарного простору (зокрема, коли мовити про «одкровення філософії»).

Зосерджуючись на сутнісних суперечностях під час смислових трансформацій елемента обміркованої ідеї, на аналогічні ситуації звернув увагу й Зінківський. Він стверджував: «Одкровення свободи <...> не пов'язується у свідомості з Іменем⁵ і справою Христа <...> – воно мовби йде знизу, із глибини людської природи, має «природний» характер⁶. Для проникливішого погляду може відкритись і те, що така «природна» свобода і свобода у Христі є близькими одна від одної. Однак таке взаємовідношення двох свобод <...> [–] складне та заплутане і в емпіричній діяльності виступає настільки по-різному, що думка про їх внутрішні зв'язки радше перешкоджає, аніж допомагає» [10, с. 3].

Тут усталюється свідомість пізнання Того, Хто

Найвищий без огляду на його (не)іпостасність чи наймення. Відтак через відношення «Бог-людина-Бог» темпоритміки онтологічного й філософсько-релігійного згармонізуються. Але коли з принципу цілісності сприймати цитовані розмисли, то помітна суперечлива позиція. З одного боку Зінківський є прихильником «проникливішого погляду» стосовно аналізованих ситуацій, однак його мисленнєва специфіка – і як богослова, і як християнського філософа – вступала у суперечність з елементами його ж філософсько-релігійного підходу (рівно – і зі самим принципом цілісності). Зокрема, коли він осмислює ідею одкровення, то настає контрверсія мисленнєвих станів, котра уповільнює, послаблює остаточні висновки, зводячи їх до констатації про перемінність перешкод в утвердженні взаємовідношень названих свобод.

Автор сентенції не мав наміру докладніше обмірковувати особливості таких свобод у їх причетності до одкровення – як явища. Все ж, передусім якраз через мисленнєву контрверсійність відбулося, так би мовити, ситуативне «призупинення» того, завдяки чому можна б лаконічно розкрити взаємовідношення заторкнутих свобод. Усе це спричинило додаткову суперечність, адже на початку сентенції розмірковувалось, чи розкриваються процеси всередині «одкровення свободи» чи «із глибини людської природи» (правда, з компромісним зазначенням «мовби», тобто – не з цілковитою справжністю). Назване свідчить, що мисленнєва спрямованість Зінківського є дотичною з «божественною діалектикою».

Прагнучи розкрити неоднозначність «одкровення свободи», дослідник пробує згармонізувати ситуативне використання методів порівняння, аналізу, синтезу (з одночасним залученням принципів поступовості-послідовності, цілісності). І все ж, визнано неможливість повноти гармонії-симфонії латентно уприсутнених язичницько-християнських взаємообумовленостей. Вважаємо, що поява такої контрверсійності мимоволі обумовлена не стільки неоднозначністю Зінківського-богослова і Зінківського-філософа релігії, як об'єктивною неповнотою доцільного мисленнєвого згармонізування у дотично використаних галузях знання.

Непрямо висловлена думка про складну й заплутану темпоритміку обміркованих свобод доповнена супровідним визнанням про все-таки хоч якісь взаємообумовлені контакти з огляду на близькість у сприйнятті як природи, так і Того, Хто Найвищий. Тому з філософсько-релігійного погляду «одкровення свободи» фактично єднає все світлоносне у (між)релігійних комунікаціях, долаючи канонічні неузгодженості між відповідними віровизнавчими системами. А тому можна твердити про існування темпоритміки, котра засобами симфонії максимально здатна узлагоджувати неоднозначне, суперечливе, складне. Із таких методологічних спостережень формується ще одна підстава на користь одкровенознавства – як окремої галузі знання.

Категоричнішим у судженнях був Микола Бердяєв, зазначаючи, що смисл Божества в язичниць-

кім одкровенні залишався закритим. [див.: 1, с. 323]. Ставши на позицію християнської філософії, автор «Походження зла і смислу в історії» мав на увазі одкровення – саме як важковловлювальне для язичників явище і котре (порівняно із християнським) асоціювалося певною мірою зі статикою. Хоча з погляду релігійної логіки можна стверджувати: у кожній епосі (неіпостасній чи іпостасній) було своє обґрунтоване розуміння Того, Хто Найвищий.

Тому є підстави твердити про об'єктивне існування міжрелігійної свідомості⁷, яка в обміркованих контекстах є присутньою непрямо, хоча ситуативно уральною. Особливо, коли мовити про сам феномен стійкості переосмислених елементів язичницького в християнським. Зокрема, Зінківський зазначав: ««Природне» протиставляється у нас самих «благодатному». <...> «Старозавітна людина», не преображена і не просвітлена, не тільки живе у нас, а й вступає у дуже складну та напружену боротьбу із «новим» у нас» [10, с. 3–4].

Стосовно ідеї преображення – як духовного оновлення, – то окремі спостереження сегментують з елементами онтології та моральної філософії (коли кожна людина має можливість для преображення до християнського духовного буття [див.: 9, с. 5–6])⁸. Хоч автор з мимовільною попереминістю ситуативно стає і на позицію християнського богослова, коли розмірковує про непреображеність старозавітної людини з погляду вірянина-сучасника. Якщо ж опроцесуальнити воедино аналізовані роздуми, то ситуативно формується контрверсійне відношення «природне» (язичницьке) «старе»–«благодатне» (християнське) «нове». Дослідник тільки стверджує самоочевидну закономірність виниклого протиріччя під час складної, напруженої боротьби «старого» з «новим». Але задля такої повноти одкровення, коли може утвердитися нове преображення-просвітлення.

Між тим, сукупність методологічних чинників, які використовує дослідник, насправді об'єктивізує те, що з поданих вище причин до кінця не розкрито. Отже, коли виникає нова віровизначна система, то саме по собі протиріччя стає неминучим. Одночасно розпочинається складний багатоетапний процес переосмисленого одкровення (і – природи, і – Божества). Відтак психофізичні, моральні, світоглядно-свідомісні засади трансформуються, переінакшуючись, а їх вияв у новій епосі неможливий без оперття на спадщину старого світу.

В одкровеннознавстві назване протиріччя водночас уможливлено корелювати із проблемою узлагодження філософсько-релігійних поглядів дослідника. Мовиться про такі ситуації, коли усвідомлюється специфіка іншогалузевих сфер. Зокрема, у ситуації, коли на світоглядну позицію дослідника частково впливають консервативні упередження зі сфери християнського богослов'я. І таке помітно із цитованої вище сентенції Зінківського. Автор не вважав за потрібне розкрити причини й саму сутність складної та напруженої боротьби із «новим» [див.: 10, с. 3–4]. Між тим на зіткненні філософсько-релігійного й одкровенно-

навчого утверджується «каскад» процесів, коли темпоритміка гармонійно-симфонійного з об'єктивною необхідністю попереминно змінюється на темпоритміку різновимірних протиріччів. І тому формується своєрідна дифузія відповідних темпоритмів.

Для методологічного осмислення міжрелігійної свідомості через контекст обміркованих сентенцій сутнісне значення мають також такі поняття, як «сенси віри» й «душа релігійності» [див.: 8, с. 9, 26]. Зокрема, у Зінківського мовиться не тільки про те, як темпоритміка вияву названих понять є повсюдною, всеохопною, а й непрямо уприсутнюється думка, що вони є супровідними чинниками, коли така свідомість усталюється. Тому «сенси віри» й «душа релігійності» за ситуативно виниклих обставин уконтекстовуються у (між)релігійні комунікації. А через конструкт «колись–тепер» зберігається і тяглість традиції, яка спричинює попереминні взаємобумовні процеси, коли пріоритетним стає різновимірний феномен традиції розуміння обміркованого сенсу і самої «душі релігійності».

Своєрідно поєднана сукупність процесів проглядається і в Ореста Новицького: «Релігійне почуття при всій його простоті здатне всіляко видозмінюватися: або, прилучаючись до свідомості, перетворюється на думку та роздуми і стає молитвою, або, примикаючи до волі, відкривається більш практично і переходить у вчинки і обряд» [17, с. 338].

Процеси, що відбуваються за обміркованих обставин, не виражають у Новицького протиріччя добра зі злом чи світла з темрявою. Водночас не розкриваються й витоки реальних контрверсій. Між тим латентно зафіксовано стан інтенсивних темпоритмічних (видозмін) духовного світу людини на зламі релігійних епох, коли надходить час переходу від одкровення старовіровизначного до переосмисленого, нового.

Позиція дослідника прикметна тим, що розкриває особливості феноменологізації то молитви, то звичаєво-обрядового укладу крізь двоваріантну змінність обміркованої свідомості. Водночас на зіткненні елементів психофізики, онтології, моральної філософії утверджується «каскад» процесів. Тому уможливлено вияв і самої міжрелігійної свідомості, яка цього разу стає необхідною, коли осмислювати рівнобіжно-попереминні процеси. Рівень їх практичного урально-філософсько-релігійного утвердженні аналізованих ідей постійно «балансує» між молитвою – як одного із виявів онтологічного буття – і сукупністю наявних фактажів.

До утвердження міжрелігійної свідомості причетними є також роздуми Миколи Бердяєва, який феноменологізацію молитви поєднував із наслідками її (не)проявів: «Де нема молитви, там нема релігії. <...> Факт молитви як у християнській, так і у всіх релігіях повинен бути, врешті, зрозумілим і за філософським своїм значенням». [4, с. 603]. Між тим, «феноменологічний аналіз молитви <...> відсутній цілком» [4, с. 602].

До комплексу таких процесів долучається і феномен «<...> рідного Божого образу в кожній лю-

дині» [2, с. 12]., де антропологізація взаємообумовленості обміркованого поєднана з однозначною темпоритмікою іманентних станів у просторі моральної філософії. Тобто коли «<...> справжня любов до людей є любов'ю не проти істини і Бога, а в істині, і в Бозі <...>» [2, с. 12]. Таким чином, експліцитна чи непрява феноменологізація «сенсу віри», «душі релігійності», «рідного Божого образу» і самої молитви стають конструктивними елементами у проявах самої міжрелігійної свідомості. З погляду ідей одкровення, преображення уреальнюється ще один феномен міжрелігійної свідомості – феномен співжиття. Його затримує Митрополит Іларіон (Огієнко), коли розмірковує про язичницьку систему, що «мала свою ідеологію, [...] вона й тепер сильно впливає на нашу Віру Христову⁹, правильніше – живе поруч з нею» [14, с. 10]. Мисленнєвий світ українського православного єрарха певною мірою контроверсує тут з його ж позицією як філософа релігії (зокрема, стосовно лишень констатації названого співжиття, оскільки розкривати його причини Владика Іларіон наміру не мав). Однак усе-таки латентно прочитується думка: ідеї одкровення, преображення неминує утверджуються за участю міжрелігійної свідомості. Щодо язичницької ідеології, то авторське уточнення має свою закономірність. Через нього непрявно визнано: одкровення (природи та Божества) спонукає і на переосмислену повноту, і щоразу на сутнісне доповнення того, що було в релігії попередній [див.: 14, с. 406] (передусім – з огляду на неоднозначний мисленнєвий світ мирян і духовенства у погляді на названу ідеологію). Сюди органічно уконтекстовується також і одкровення самих таїнств¹⁰.

Характерною видається думка Ф. Орнатського: «Одкровення таїн у значенні зовсім трансцендентних <...> по суті дорівнює внутрішньому протиріччю, і, звичайно, не просвітить умі <...>. Неможливо й психологічно, аби те, що стосується сфери віри, у даному разі весь зміст одкровення, цілковито було закритим для розуму. Адже ж розум не є якимось зовсім відосібленим від віри <...>» [19, с. 236].

По суті засобами релігійної логіки через принцип поступовості-послідовності під час з'ясування реально (чи уявно) окреслених істин усталюється низка відношень, а саме: «таїна–одкровення–істина», «віра–розум–одкровення». І цим передусім засвідчено основне в одкровенні – всепроникність, всюдисутність.

Отже, цьому обміркованому поняттю прикметна не лишень універсальна темпоритміка на зіткненнях (між)релігійних комунікацій і міждисциплінарного простору, – наявною водночас стає також потенційна здатність до гармонізації комплексу різновимірних, неоднозначних процесів. Обмірковане явище, органічно склавши простір однойменної ідеї, дає підстави для роздумів щодо «мислення, котре вірує» – як про концептуально новий чинник у розумінні ідеї одкровення. «Поза Одкровенням, – зазначав Зінківський, – людський дух стає жертвою однобічного розвитку розуму на шляхах світосвідомості. <...> Лишень за наявності Одкровення <...> можливі не тільки рівно-

вага віри й розуму, а й нові перспективи для «мислення, котре вірує»» [13, с. 52].

Через таке багатоступінчасте відношення, як «дух–розум–Одкровення (одкровення)–«мислення, котре вірує» відбувається поняття трансформація зі сфери християнського світобачення (чинник «Одкровення») до – іншівіровизнавчого (чинник язичницького «одкровення»). Інакше у (між)релігійних комунікаціях починає виникати дисгармонійність, яка не сприяє комплексним (взаємозв'язкам у сфері обміркованих ідей [див.: 13, с. 52]. Водночас латентно мовиться про таке мислення, котре з позиції «релігійної логіки» через відношення «Бог–людина–Бог» під впливом трансцендентно-іманентних станів створює можливості для утвердження ідеї преображення.

Таким чином, зі сентенцій Орнатського й Зінківського впливає, що одкровення таїнств є не лишень замкнутим, внутрішньопросторовим явищем. Воно здатне також виявлятися в іншівіровизнавчих структурах, стаючи об'єктом для теоретичних розмислів.

На зіткненні (між)релігійних комунікацій та міждисциплінарного простору опосередковано розмірковував про закономірність обміркованих процесів і Новицький. Він стверджував: «<...> певна форма природної релігії спричинювала певну форму філософії; оприявлена форма філософії вела до вищої форми природної релігії, яка своєю чергою спонукувала до вищого розуміння філософського; і таке взаємне збудження релігією філософії і [збудження] філософією релігії продовжувалося до появи Богоодкровенної, християнської релігії» [18, с. VI–VII].

Смислово розрізняваний конструкт «Одкровення–одкровення» (на підставі непрявного «християнське-іншорелігійне») одночасно здатен виявляти себе і у внутрішньохристиянській сфері, і у названих комунікаціях. Тому дослідник зі ситуативного закономірності використовує принципи поступовості-послідовності, єрархізації, цілісності, гармонії. Водночас зафункціонують такі способи вияву, як дотичність, накладання, сегментація, нанизування. За виниклих обставин із попереминою темпоритмікою через складну взаємодію названих принципів, способів розкривають свої можливості також такі елементи, як «спричинення–оприявлення–спонукування–збуджування». Отже, названі методологічні чинники набувають своєї логічно взаємозумовленої системи, внаслідок чого ситуативно формується «каскад» трансформаційних процесів від ідеї одкровення до ідеї преображення.

На зіткненні таких явищ за участю розуму й одкровення поглибленню обміркованого сприяють також сентенції Владика Йосифа Сліпого, зокрема, коли діяльність розуму наскрізь пронизується логікою духовних ситуацій [див.: 20, с. 133]. Дослідник прагне поєднати неотомістичні мотиви (щодо закономірностей гармонії віри й розуму) із уприявленням у розумі одкровенням: «В науці є чинний розум, у вірі діє також розум, але просвічений надприродним об'явленням» [20, с. 133]. Назване взаємодіяння, однак, стає несумірним, як тільки одкровення виявляє свої синтезувальні властивості. Тобто, коли по-

чинає уприсявнюватись просвітлення – один із етапів від одкровення до преображення. Однак Владика Йосиф не вважав за потребу вибрати об'єктом для вивчення також ті місця дотику «чинного розуму» у науці, котрі з певною дозою припущення взаємозумовлюються під час одкровення «просвіченим розумом». Попри те, в обміркованих процесах відбувається і просвічення розуму, і «орозумнення» віри. Відтак утверджується не лише інтенсивний взаємозв'язок понять – настає також взаємообумовленість між двома просторами (віри й розуму). Уреальнюються й ознаки симфонії між зафункціонованими поняттями, без чого утвердження ідей одкровення, преображення не набуває своєї повноти.

Висновки. Отже, основними методологічними засадами у вираженні обміркованих ідей є ті принципи, методи, відношення, які разом з іншими конструктами формують «каскад» темпоритмік. Названий каскад виражається через дотичність, сегментацію, ситуативність, системність і структурується

передусім через такі «духовні концентрати», як релігійний досвід і «міжрелігійна свідомість». Уведення названої свідомості до евристичних процесів уможливує вияв гармонійно-симфонійних станів під час зіткнення різновіровизначних ситуацій (коли мовити про генезу названих ситуацій, їх розвиток й контакти із міждисциплінарним простором та (між)релігійними комунікаціями). Супровідно здатен гармонізувати «каскад» процесів сам чинник співжиття через феноменологізацію молитви, внаслідок чого є підстави розмірковувати про одкровенство – таку галузь знання, яка має підстави для свого утвердження. Ідеї одкровення, преображення уреальнюються за супровідною дією «релігійної логіки» – поняття, яке попри свою, на перший погляд, значеннєву контрверсійність, насправді системно об'єктивізує свій сенс.

Нові методологічні студії про ідеї одкровення, преображення здатні актуалізувати потребу подальшого розвитку світоглядно-свідомісного рівня українського суспільства.

ПРИМІТКИ:

¹ Через таке орфографічне написання названих комунікацій певною мірою уможливлено відтворити специфіку їх контекстуальних виявів. Адже «(між)релігійне» і «конкретно релігійне» перебувають у поперемінних і переважно одночасних взаємообумовленостях, коли мовити про сукупну дію їх усистематизованих і злагоджених проявів.

² Вважаємо, що у дослідницький процес є сенс вводити поняття «темпоритміка». Передусім вона володіє всепроникною здатністю (зокрема, коли мовити про поетапне утвердження елементів гармонії, симфонії стосовно Божого й людського світів). Розкрити темпоритміку означає також з'ясувати систему органічно взаємообумовлених і взаємопов'язаних станів, які відбуваються у (між)релігійних комунікаціях та у міждисциплінарному просторі під час утвердження відповідної філософсько-релігійної ідеї. За формою вираження темпоритміка є різномірною, багатоваріантною, неоднозначною і водночас – конкретно ситуативною.

³ Тобто – теологія почуттів

⁴ Це поняття пропонуємо використовувати у науково-дослідному процесі.

⁵ Таке написання у тексті.

⁶ В оригіналі – ««натуральный» характер».

⁷ Таке поняття пропонуємо для дослідницького процесу.

⁸ Є підстави вважати, що звернення написав саме Василь Зінківський. Передусім тут наявні висловлювання, які стосуються суто теоретичних спостережень про релігійну психологію та філософію релігії. А якраз тоді над окремими концептуальними засадами названих галузей знань працював цей мислитель. Термінологічний апарат у зверненні є аналогічним, як і в його статті «Задачи религиозной психологии» (див.: «Христианская мысль» [Київ]. – 1917. – № 1. – С. 24–45). За стилем викладу окремі фрагменти обміркованого тексту справляють враження другої частини зазначеної статті. Окрім того, з цілковитою долею ймовірності можна припустити, що редколегія часопису, членом якої був автор звернення, і доручила йому написати аналізований тут текст.

⁹ Написання цих слів збережено.

¹⁰ Тут ужито поняття «таїнство» – як традиційно вживане. У Ф. Орнатського – «таїна».

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Бердяев Н. Происхождение зла и смысла в истории / Николай Бердяев // Вопросы философии и психологии [Москва]. – 1908. – Кн. 4 (94). – Сент.–окт. – С. 287–334.
2. Бердяев Н. Философия истины и интеллигентская правда / Николай Бердяев // Вехи : сб. статей о русской интеллигенции Н. А. Бердяева, С. Н. Булгакова, М. О. Гершензона, А. С. Изгоева, Б. А. Кистяковского, П. Б. Струве, С. Л. Франка. – Москва : Изд-во «Новости» (АПН), 1990. – С. 5–26. – (Репринтне відтворення видання 1909 р.).
3. Богомолец О. В. Специфика языничьего світогляду слов'ян в контексті його християнської трансформації / О. В. Богомолец // Гілея: наук. вісник: зб. наук. праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. – Київ: Вид-во «Гілея», 2015. – Вип. 99 (8). – С. 251–255.
4. Булгаков С. Трансцендентальная проблема религии / Сергей Булгаков // Вопросы философии и психологии [Москва]. – 1914. – Кн. 4 (124). – Сент.–окт. – С. 580–652.
5. Булгаков С. Трансцендентальная проблема религии. (Продолжение) / Сергей Булгаков // Вопросы философии и психологии [Москва]. – 1914. – нояб.–дек. – Кн. 5 (125). – С. 728–780.
6. Булгаков С. О творности / Сергей Булгаков // Вопросы философии и психологии [Москва]. – 1915. – Кн. 4 (129). – Сент.–окт. – С. 293–344.
7. Вергелес К. М. Філософсько-релігієзнавчий аналіз віри та її критеріїв / К. М. Вергелес // Гілея: наук. вісник: зб. наук. праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. – Київ: Вид-во «Гілея», 2015. – Вип. 99(8). – С. 255–258.
8. Зеньковский В. Задачи религиозной психологии / В. Зеньковский // Христианская мысль [Київ], 1917. – [№ 1]. – Янв. – С. 24–45.

9. [Зінківський Василь]. Христос Воскресе! : [звернення до читачів] / [Василь Зінківський] // Християнська думка [Київ], 1917. – № 3]. – Марг–апр. – С. 3–6. – (У кінці є криптонім автора – З).
10. Зеньковский В. Свобода и соборность / В. Зеньковский // Путь [Париж], 1927. – № 7. – Апр. – С. 3–22.
11. Зеньковский В. О значении воображения в духовной жизни (По поводу книги Б. П. Вышеславцева «Этика преображенного эроса». – Париж, 1931) / В. Зеньковский // Путь [Париж], 1932. – № 32. – Февр. – С. 90–102.
12. Зеньковский В. Зло в человеке / В. Зеньковский // Путь [Париж], 1938. – № 56. – Май–июнь. – С. 19–36.
13. Зеньковский В. В. Основы христианской философии / В. В. Зеньковский. – Москва : Канон+, 1997. – 560 с. – (История христианской мысли в памятниках).
14. Іларіон Митр. Дохристиянські вірування українського народу : іст.-реліг. моногр. / Іларіон Митр. – Київ : АТ «Обереги», 1992. – 424 с. – (Передрук з вінніпезького видання 1958 р.).
15. Лисий І. Я. Національна філософія як проблема / Іван Лисий // Наук. зап. НаУКМА. [Серія] Філософія та релігієзнавство. – Вип. 128. – Київ, 2012. – С. 3–15.
16. Лисий І. Я. Два «Невчасні міркування» Ніцше: проблема культурної ідентичності / Іван Лисий // Наук. зап. НаУКМА. [Серія] Філософія та релігієзнавство. – Вип. 154. – Київ, 2014. – С. 61–71.
17. [Новицкий Орест]. Руководство к опытной психологии, составленное Ор[динаторским]. Проф[ессором]. Универ[ситета]. Св. Владимира Орестом Новицким / [Орест Новицкий]. – Київ : В Университетской Типографии, 1840. – 487 с.
18. [Новицкий Орест]. Постепенное развитие древних философских учений в связи с развитием языческих верований. Соч[инение] Ор[еста] Новицкого : в 4 ч. / [вступ. статья автора без подпису на с. V–XII] / [Орест Новицкий]. – Киев : В Университетской типографии, 1860. – Ч. I: Религия и философия Древнего Востока. – XV с. + 326 с.
19. Орнатский Ф. С. Возможно ли научное занятие религией? (Речь, произнесенная на годовичном акте Киевской Дух[овной] Академии 26 сентября 1888 года / Ф. С. Орнатский // Труды Киевской Духовной Академии. – 1888. – № 12. – С. 223–247.
20. [Сліпий Йосиф]. Твори Кир Йосифа Верховного Архієпископа і Кардинала / [Йосиф Сліпий] ; зібрані о. проф. д-р Іван Хома і о. Іван Яцків ; Український Католицький Університет ім. Св. Климентія Папи. – Рим: [Б. в.], 1969. – Т. 2. – 315 с.

REFERENCES:

1. Berdyaev, N., 1908. Proiskhozhdeniye zla i smysla v istorii [Origin of evil and sense in the history], Vopr. Filos. i Psikhol. [Moskva]. 4 (94), 287–334 (in Russian).
2. Berdiaev, N., 1990. Filosofskaya istina i intellihienskaia pravda [Philosophical and intelligent truth]. Vekhy: collection of the articles on Russian intelligentsia by Berdiaev N., Bulhakov S., Hershenson M., Izhoiev A., Kistiakovskii B., Struve P., Frank S. "Novosti", Moskva (in Russian).
3. Bohomolets', O. V., 2015. Spetsyfika yazychnytskoho svitohliadu slovian v konteksti ioho khrystyianskoho transformatsii [Specifics of Slavs Pagan world outlook in the context of its Christian transformation]. Hileia : nauk visnyk : zb. nauk. prac, 99(8), 251–255 (in Ukrainian).
4. Bulhakov, S., 1914. Transtsendentalnaia problema religii [Transcendental Problem of Religion]. Vopr. Filos. i Psikhol. [Moskva]. 4 (124), 580–652 (in Russian).
5. Bulhakov, S., 1914. Transtsendentalnaia problema religii [Transcendental Problem of Religion]. Vopr. Filos. i Psikhol. [Moskva]. 5 (125), 728–780 (in Russian).
6. Bulhakov, S., 1915. O tvarnosti [On the Creation]. Vopr. Filos. i Psikhologii. [Moscow]. 4(29), 293–344 (in Russian).
7. Verheles, K. M., 2015. Filosofsko-pelihiieznachnyi analiz viry ta ii kryteriiv [Philosophical and Religious analysis of faith and its criterions]. Hileia : nauk visnyk : zb. nauk. prac. 99(8), 255–258 (in Ukrainian).
8. Zien'kovskii, V., 1917. Zadachi religioznoi psikhologii [The Tasks of Religious Psychology]. Khrist. Mysl'. [Kyiv]. 1, 24–25 (in Russian).
9. Zien'kovskii, V., 1917. Khristos Voskriesie ! [Christ Has Arisen ! : [appeal to readers]]. Khrist. Mysl'. [Kyiv]. 3, 3–6 (in Russian).
10. Zien'kovskii, V., 1927. Svoboda i sobornost' [Freedom and Sovereignty]. Put' [Paris]. 7, 3–22 (in Russian).
11. Zien'kovskii, V., 1932. O znachenii voobrazhenia v dukhovnoi zhizni (Po povodu knihi B. P. Vysheslavtseva "Etika priobrazhennoho erosa" [On the meaning of imagination in spiritual life (Concerning the subject of the book Ethics of Transformed Eros by B. P. Vysheslavtsev)]. Put' [Paris]. 32, 90–102 (in Russian).
12. Zien'kovskii, V., 1938. Zlo v cheloviekie [Evil is inside a man]. Put' [Paris]. 56, 19–36 (in Russian).
13. Zien'kovskii, V., 1997. Osnovy khristianskoi filosofii [Fundamentals of Christian Philosophy]. Kanon +, Moskva (in Russian).
14. Ilarion, Metr., 1992. Dokhrystyianski viruvannia [Pagan Faiths of Ukrainian People: Hist.-Relig. Monogr.]. AT "Oberehy", Kyiv (in Ukrainian).
15. Lysyj, I., 2012. Natsionalna filosofia yak problema [National Philosophy as a problem]. Nauk. Zap. NaUKMA. 128, 3–15 (in Ukrainian).
16. Lysyj, I., 2014. "Dva nevchasni mirkuvannia" Nitsche ["Two Wrong time Ideas" by Nietzsche: The Problem of Cultural Identity]. 154, 61–71 (in Ukrainian).
17. Novyts'kyi, Orest. (1840). Rukovodstvo k opytnei psikhologii, sostavliennoie Ordinatorskim Professorom Universitieta Sv. Vladimira Oriestom Novickim [Manual of Experimental Psychology by Orest Novitski, Ordinary Prof. of Kyiv Saint Vladimir University]. V Universitietskoi tipohrafii, Kiev (in Russian).
18. Novyts'kyi, Orest, 1860. Postiepienne razvitie drevnikh filosofskikh uchienii v sviazi s razvitiem yazycheskikh vierovani [The Gradual Development of Ancient Philosophical Doctrines in connection of Pagan Believes' development]. Work by Or. Novitski : in 4 parts / [Introduced article of the author without signature at pp. V–XII]. V Universitietskoi tipohrafii, Kiev (in Russian).
19. Ornatiskii, F. S., 1888. Vozmozhno li nauchnoie zaniatie religiei ? (Riech, proizniesionnaia na hodiehom akte Kiievskoi Dukhovnoi Akademii 26 Sientiabria 1888 [Is the Scientific Study of Religion Possible? Speech at the year's conference of Kiev Spiritual Academy, 26 September 1888]). Trudy Kiiev Dukhov. Akad. 12, 223–247 (in Russian).
20. Slipyj, Josyf, 1969. Twory Kyr Josyfa Werkhownoho Arkhyiepskopa i Kardynala ; zibraly O. Prof. D-r. Ivan Khoma i Ivan Yatskiv [Writings of Kyr Yosyf, Major Archbishop and Cardinal, collected by Father Ivan Khoma, Father Ivan Jatskiv]. Pope St. Clement Ukrainian Catholic University. Rym, vol. 2 (in Ukrainian).